

Extended Abstract

Verbal Hygiene and Language Peevers: Analyzing the Discourse of Linguistic Prescriptivism in Iran with Emphasis on Editorial Policies

Adel Mohammadi ^{1*}

PhD in Linguistics

National Language Institute Researcher, Tehran, Iran

adel.m223@gmail.com

Hiwa Weisi ²

Associate Professor in Applied Linguistics,

Department of English Language & Linguistics,

Faculty of Literature and Humanities, Razi

University, Kermanshah, Iran

hiwaweisi@azi.ac.ir

Introduction

In contemporary Iran, linguistic prescriptivism has emerged as a dominant approach in language policy and social interactions. This perspective views language as a set of fixed and immutable rules that must be protected against the natural changes and dynamism inherent to language. This study focuses on three main areas: lexical purism, mandatory orthography, and script reform to analyze the discourse of prescriptivism. Lexical purism seeks to purge foreign loanwords from the language and replace them with “pure Persian” equivalents. Mandatory orthography emphasizes the imposition of rigid spelling rules, often restricting linguistic creativity. Script reform, meanwhile, has implications beyond the linguistic sphere, encompassing cultural and historical effects. Employing the theoretical frameworks of “language hygiene” (Cameron, 2012) and “linguistic superstition” (Pinker, 2014), this research demonstrates that prescriptivist discourse is not merely a linguistic phenomenon but also reflects cultural and ideological dominance in contemporary Iranian society.

Materials & Methods

This qualitative study is designed within the frameworks of critical discourse analysis and sociolinguistics. Data were collected from three main sources: the official rulings of the Academy of Persian Language and Literature as the authority on standard language, editorial guidelines from scientific journals, and user interactions on the social media platform Telegram. The data span from 2016 to 2025 and were analyzed using qualitative content analysis alongside descriptive statistics. Prior research indicates that most Iranian studies on prescriptivism have not adopted a descriptive lens and have largely served to reinforce norm-centric approaches. The works of Cameron (2012) and Pinker (2014) were particularly inspirational, revealing that language rules often originate from social and political ideologies. This study aims to critique extreme and inflexible approaches in language policies while emphasizing the status of language as a dynamic and social phenomenon. It seeks to demonstrate that prescriptivism in contemporary Iran not only imposes linguistic restrictions but also functions as a tool for reproducing power structures and marginalizing non-standard varieties of Persian.

* Corresponding Author

Results & Discussion

Findings indicate that in contemporary Iran, three principal domains of linguistic prescriptivism are prominently observed. In the area of lexical purism, the Academy of Persian Language and Literature, as an official institution, endeavors to eliminate and replace loanwords with “pure Persian” equivalents. This policy, motivated by nationalist aims and the preservation of “linguistic purity,” faces significant challenges because borrowing is a global linguistic phenomenon and a sign of language vitality and enrichment. Regarding mandatory orthography, scientific journals and some editors enforce rigid rules, homogenizing writing styles and suppressing the linguistic creativity of authors and researchers. Editorial guidelines demonstrate a strict approach that labels any deviation from the standard language as “error,” leading to the elimination of individual stylistic variations. Contrary to descriptive linguistics recommendations, these prescriptions reproduce a symbolic and ideological order rather than reflecting linguistic realities. Script reform, as the third focus, encompasses broader dimensions and is often intertwined with religious, political, and cultural factors. Although seemingly technical, script reform carries deep cultural and historical consequences because script acts as a bridge between generations, and any abrupt changes risk causing identity ruptures. Analysis of social media user interactions reveals that prescriptive and purist attitudes are vigorously upheld even in informal settings. This shows that prescriptivism is not confined to official and academic domains but permeates multiple layers of society. Ultimately, discourse analysis of the data reveals that linguistic prescriptivism in contemporary Iran extends beyond a mere linguistic concern, contributing to the reproduction of symbolic power, consolidation of monolingual ideology, and erasure of linguistic diversity.

Conclusion

This study demonstrates that the discourse of linguistic prescriptivism in contemporary Iran, focusing on three main domains, functions as a tool for consolidating power and establishing symbolic order. Lexical purism, mandatory orthography, and script reform each operates under different motivations but ultimately aim to standardize language and eliminate linguistic diversity. The data analysis results indicate that prescriptivism is not simply a linguistic issue but also reflects broader social and cultural layers, serving as a crucial instrument for reproducing power structures. By critiquing these approaches, this research emphasizes the need for descriptive and flexible perspectives in language policy-making. Language is a dynamic and social phenomenon that must respond to societal needs and transformations. Ultimately, this study suggests that language policymakers should move away from imposing rigid, norm-based rules and instead recognize linguistic diversity and dynamism as valuable social and cultural capital, distancing themselves from monolingual and exclusionary policies.

Keywords: Prescriptivism, Lexical Purism, Language Policy, Critical Discourse Analysis, Verbal Hygiene, Language Peevers

References

- Ager, D. E. (2001). *Motivation in Language Planning and Language Policy*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Atarofi, A. A., & Afrzandeh, M. (2010). Purism in the history of Persian literature. *Tārikh-e Adabiyāt (Journal of Faculty of Letters and Humanities, University of Tehran)*, 64, 55–70.
- Baker, P. & Ellece, S. (2011). *Key Terms in Discourse Analysis*. London: Continuum.
- Bateni, M. R. (1988). *Let us write incorrectly*. Adineh, (24).

- Battistella, E. L. (2005). *Bad Language: Are Some Words Better than Others?* Oxford and New York: Oxford University Press.
- Beal, J. C, Lukač, M, & Straaijer, R. (Eds.). (2023). *The Routledge Handbook of Linguistic Prescriptivism*. Routledge.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Cameron, D. (2012). *Verbal Hygiene*. London: Routledge.
- Clyne, M. (1995). *The German language in a changing Europe*. Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2004). *The Language Revolution*. Cambridge: Polity Press.
- Crystal, D. (2005). *How Language Works*. London: Penguin Books.
- Davari Ardakani, N. (2006). Language planning and lexical purism. *Nameh-ye Farhangestān*, 8(3), 160–174.
- Deumert, A. (2011). *Multilingualism*. In R. Mesthrie (Ed.), **The Cambridge Handbook of Sociolinguistics** (pp. 261–282). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dittmar, N. (2002). *Transkription: Ein Leitfaden mit Aufgaben für Studenten, Forscher, und Laien*. Opladen: Leske and Budrich.
- Esmaeili, A. (2015). Nonstandard linguistic patterns in Persian formal correspondence. *Jostarhā-ye Zabāni (Language Related Research)*, 6(7), 1–32.
- Ferguson, C. A. (1959). *Religious factors in language spread*. In R. L. Cooper (Ed.), **Language Spread: Studies in Diffusion and Social Change** (pp. 95–106).
- Gee, J. P. (2014). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method (4th ed.)*. Routledge.
- Haspelmath, M, & Tadmor, U. (Eds.). (2009). *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Hentschel, G. (2015). *Minority languages in Europe: Frameworks, status, prospects*. De Gruyter.
- Horobin, S. (2016). *How English Became English: A Short History of a Global Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Hyland, K, & Paltridge, B. (2011). *Continuum companion to discourse analysis*. Bloomsbury Companions. London, U.K.: Continuum.
- Jaffe, A., Androutsopoulos, J., Sebba, M., & Johnson, S. (Eds.). (2012). *Orthography as social action: Scripts, spelling, identity and power*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Jo Napoli, D, & Lee-Schoenfeld, V. (2010). *Language Matters: A Guide to Everyday Questions About Language (2nd ed.)*. Oxford: Oxford University Press.
- Joseph, J. (2007). *Language and Politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Landau, J. M. & Kellner-Heinkele, B. (2001). *Politics of Language in the Ex-Soviet Muslim States: Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Tajikistan*. University of Michigan Press.
- Lewis, G. (1999). *The Turkish language reform: A catastrophic success*. Oxford University Press.
- Malory, B. (2022). Legislative prescriptivism: Exploring the legislative enforcement of minor linguistic variants and its ramifications for consumers and the retail sector. *International Journal of Language and Law*, 11, 36–59.
- Miller, C. (2007). Arabic urban toponyms: Between colonial heritage and postcolonial resistance. In *The Politics of Language in the Arab World*.
- Milroy, L, & Milroy, J. (1999). *Authority in Language: Investigating Standard English*. Routledge.
- Mohammadi, A. (2023). *Misconceptions about language*. Sweden: 49Books.
- Mohammadi, A. (2024). Analysis of common metaphors about linguistic diversity in the minds of social actors. *Literary Discourse Analysis*, 2(3). (In press / no page numbers available)
- Najafi, A. (1987). *Let's not write incorrectly*. Tehran: Markaz-e Nashr-e Dāneshgāhi (University Publishing Center).
- Norman, J. (1988). *Chinese*. Cambridge University Press.
- Piller, I. (2016). *Linguistic Diversity and Social Justice: An Introduction to Applied Sociolinguistics*. Oxford University Press.
- Pinker, S. (1994). *The Language Instinct*. New York: HarperCollins.
- Pinker, S. (2014). *The Sense of Style: The Thinking Person's Guide to Writing in the 21st Century*. New York: Penguin.

- Preston, R.D. (2012). *What's the right way to put words together?* In E.M. Rickerson & B. Hilton (eds.), *The 5 Minute Linguist: Bite-Sized Essays on Language and Languages* (2nd edn.). Equinox Publishing.
- Sadri Nia, B. (2009). Historical background and theoretical foundations of purism. *Zabān va Adabiyāt-e Fārsi (Persian Language and Literature – University of Kharazmi)*, 17(65), 99–127.
- Safavi, K. (2019). *Scattered writings: Twelve conversations* (Vol. 7). Tehran: Nashr-e Elmi.
- Schechner, R. (2021). Orthography Is Political. *TDR: The Drama Review* 65(1), 208-217.
- Scriven, P. & Hegewald, J. A. B. (2015). *The Future of the City: The Mumbai Reader* 02. Marg Foundation.
- Sebba, M. (2007). *Spelling and society: The culture and politics of orthography around the world*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seydan, E., & Karamatian Fard, T. (2025). *Basics of orthography in standard Persian*. *Fanun-e Adabi (Literary Techniques)*, 17(1), 73–88.
- Sims, A. (2025). *The influence of prescriptivism on French verbal defectiveness*. *Linguistics*, 63(2), 110–130.
- Spolsky, B. (2004). *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Švelch, J., & Sherman, T. (2018). I see your garbage: Participatory practices and literacy privilege on 'Grammar Nazi' Facebook pages in different sociolinguistic contexts. *New Media & Society*, 20(7), 2391–2410.
- Tabibzadeh, O. (2019). *Let's not write incorrectly: From the first edition to the second edition – A review of critiques on the first edition of "Let's Not Write Incorrectly" and their influence on the second edition*. Tehran: Ketab-e Bahar.
- Telles, E. (2004). *Race in Another America: The Significance of Skin Color in Brazil*. Princeton University Press.
- Thomas, G. (1991). *Linguistic Purism*. London/New York: Longman.
- Traugott, E. C. (2025). *The politics of prescriptivism: One style manual, one century*. *American Speech*, 100(1), 22–51.
- Woods, N. (2006). *Describing Discourse: A Practical Guide to Discourse Analysis*. London.
- Woolard, K. A. (2004). Is the past a foreign country? Time, language origins, and the nation in early modern Spain. *Journal of Linguistic Anthropology*, 14(1), 57–80.
- Yáñez-Bouza, N, Rodríguez-Gil, M. E, & Pérez-Guerra, J. (Eds.). (2024). *New Horizons in Prescriptivism Research*. Multilingual Matters.
- Zolfaghari, H. (2008). Nonstandard patterns in the language of the press. *National Studies Quarterly*, 9(1 [33]), 3–26.

زبان‌شناسی و گویش‌های ایرانی

سال ۱۰، شماره ۱، پیاپی ۱۶ (بهار ۱۴۰۴) شماره صفحات: ۸۷ - ۱۰۴

بهداشت زبانی و وسواس‌های زبانی:

بررسی گفتمان تجویزگرایی در ایران با تأکید بر سیاست‌های نگارشی

عادل محمدی^{۱*}، هیوا ویسی^۲

۱. دکتری تخصصی زبان‌شناسی، پژوهشگر زبان‌کنده ملی، تهران، ایران.

۲. دانشیار زبان‌شناسی کاربردی، گروه زبان انگلیسی و زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران.

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی گفتمان تجویزگرایی زبانی با محوریت سه حوزه اصلی سره‌گرایی واژگانی، درست‌نویسی اجباری و اصلاح خط در ایران معاصر انجام شده است. تجویزگرایی، به‌عنوان رویکردی تلقی می‌شود که بر حفظ صورت‌های زبانی به‌عنوان «گونه صحیح و معیار» و حذف گونه‌های دیگر به‌عنوان «گونه غلط و غیرمعیار» تأکید دارد. روش پژوهش به‌صورت کیفی-کمی است که در چهارچوب زبان‌شناسی اجتماعی و تحلیل گفتمان انتقادی «بهداشت زبانی» و «وسواس زبانی» را بررسی می‌کند. داده‌ها از مصوبات فرهنگستان زبان، شبکه‌های اجتماعی تلگرام و راهنمای نگارشی نشریات علمی در بازه زمانی (۱۳۹۵-۱۴۰۴) گردآوری شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهند که گفتمان تجویزگرایی در ایران بیشتر از آنکه بر پایه اصول علمی و زبان‌شناسانه استوار باشد، در پی بازتولید ایدئولوژی غالب زبان معیار است که با رویکرد یکسان‌سازی زبانی، تنها به نگارش یک گونه زبانی به اصطلاح معیار در زبان فارسی مشروعیت می‌بخشد. در پایان تأکید می‌شود که پژوهش حاضر منتقد رویکردهای تجویزی به‌صورت قواعد سخت‌گیرانه و ایدئولوژیک در زبان (نه نفی قراردادهای زبانی در رسم الخط) است؛ بنابراین، پژوهش با نقد تجویزگرایی، بر لزوم پذیرش تنوع زبانی، رواداری و انعطاف‌پذیری در سیاست‌های زبانی تأکید می‌کند.

واژه‌های کلیدی:

تجویزگرایی
سره‌گرایی
سیاست زبانی
تحلیل گفتمان انتقادی
بهداشت زبانی
وسواس‌های زبانی

تاریخچه مقاله:

دریافت: ۱۰ خردادماه ۱۴۰۴

پذیرش: ۱۲ مهرماه ۱۴۰۴

* آدرس ایمیل نویسنده مسئول: Adel.m223@gmail.com

۱. مقدمه

زبان‌شناسی اجتماعی و تحلیل گفتمان انتقادی هر دو در ساختار کلان مفاهیم مشترکی چون تسلط گفتمانی، قدرت و ایدئولوژی را به کار می‌گیرند و نظریه‌های آن‌ها اغلب در مطالعه زبان با یکدیگر هم‌پوشانی دارند و در پاره‌ای موارد به‌گونه‌ای تنگاتنگ درهم‌تنیده‌اند که گاه مرز میان آن‌ها به‌سختی قابل تشخیص است (گی^۱، ۲۰۱۴؛ دیتمار^۲، ۲۰۰۲). در این دو شاخه، تجویزگرایی زبانی صرفاً مقولات زبانی محض نیست؛ بلکه این مقولات زبانی به‌عنوان ابزاری برای بازتولید قدرت و نابرابری اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرد. از دیدگاه زبان‌شناسی اجتماعی، مؤلفه‌های زبان‌شناختی، بازتابی از بافت اجتماعی است و تجویز صورت‌های خاصی از زبان تحت عنوان معیارسازی و استانداردسازی، عملاً به نادیده‌گرفتن تنوع زبانی می‌انجامد. در همین راستا، تحلیل گفتمان انتقادی با تأکید بر پیوند میان زبان و قدرت، نشان می‌دهد که تجویزهای زبان معیار، نه‌تنها خنثی و بی‌طرف نیستند؛ بلکه بار ایدئولوژیکی دارند که در آن، گویشوران زبان معیار گونه زبانی خود را به‌عنوان «درست» و «صحیح» به دیگر گونه‌های زبانی تحمیل می‌کنند. از این‌رو، هر دو رویکرد، تجویزگرایی^۳ را نه به‌مثابه اصلاح و پالایش زبان؛ بلکه بازتابی از تبعیض زبانی و ابزاری برای حفظ قدرت یک گونه از زبانی خاص می‌دانند (کامرون^۴، ۲۰۱۲).

در دهه‌های اخیر تجویزگرایی در تقابل با توصیف‌گرایی^۵ به یکی از محورهای چالش‌برانگیز در زبان‌شناسی بدل شده است. در ایران طرفداران تجویزگرایی با دیدگاهی سخت‌گیرانه به زبان، صورت‌هایی تحت عنوان زبان معیار «درست» و «صحیح»، با صورت‌های غیرمعیار «غلط» و «نادرست» با قوانین قراردادی وضع نموده‌اند و می‌کوشند، این صورت‌های معیار را تثبیت و دیگر گونه‌ها را تحت نام صورت‌های غیرمعیار یا ناستاندارد را طرد کند. این رویکرد، نه‌تنها در مصوبات رسمی فرهنگستان زبان و ادب فارسی؛ بلکه در راهنمای نگارشی نشریات علمی و حتی در تعاملات شبکه‌های اجتماعی به‌طرز چشمگیری مشهود است و به‌نوعی به گفتمان زبان غالب در ایران معاصر بدل شده است (محمدی، ۲۰۲۳: ۷۲-۶۸). با وجود تلاش‌هایی که علم زبان‌شناسی توصیفی در نقد سره‌گرایی^۶ افراطی در تقابل وام‌گیری واژگانی^۷، درست‌نویسی افراطی و اصلاح خط داشته است؛ اما همچنان بیشتر پژوهش‌های با دیدگاهی تجویزی به زبان می‌نگرند و نسبت به نقدهای اساسی آن بی‌اعتنا بوده‌اند. آنچه کمتر مورد توجه قرار گرفته، نگاه انتقادی به سه حوزه اصلی یعنی سره‌گرایی در برابر وام‌گیری واژگانی، افراط در درست‌نویسی و تلاش برای اصلاح یا تغییر خط فارسی است؛ به‌ویژه آنکه این موارد صرفاً ابعادی درون‌زبانی^۸ ندارند؛ بلکه از دیدگاه برون‌زبانی^۹ (عوامل سیاسی - اجتماعی) حامل پیام‌ها و مقاصد ایدئولوژیک‌اند. این‌رو، مسئله اصلی این پژوهش آن است که گفتمان تجویزگرایی زبانی در ایران معاصر چگونه در سه حوزه مذکور بازنمایی می‌شود و چه دلالت‌های ایدئولوژیک و اجتماعی در لایه‌های پنهان این گفتمان نهفته است؟

^۱. P. Gee

^۲. N. Dittmar

^۳. Prescriptivism

^۴. D. Cameron

^۵. Descriptivism

^۶. purism

^۷. borrowing

^۸. linguistic factors

^۹. non-linguistic factors

هدف این پژوهش، تحلیل گفتمان تجویزگرایی بر پایه چارچوب نظری کامرون (۲۰۱۲) و پینکر (۲۰۱۴) است که زبان را صرفاً در ساختار خُرد (مقولات زبان‌شناختی محض) بررسی نمی‌کند؛ بلکه در رابطه با ساختار کلان (نهادهای قدرت) می‌کوشد بازنمایی این گفتمان را در سه سطح رسمی (فرهنگستان)، اجتماعی (شبکه‌های مجازی) و علمی (نشریات دانشگاهی) واکاوی کند.

نوآوری پژوهش حاضر در آن است که با نگاهی جامع و سه‌وجهی به گفتمان تجویزگرایی زبانی در ایران معاصر می‌پردازد و سه حوزه سره‌گرایی واژگانی، افراط در درست‌نویسی و تلاش برای اصلاح و تغییر خط را هم‌زمان بررسی می‌کند. اگرچه نقدهایی بر رویکردهای تجویزگرایانه در آثار پیشین مطرح شده است، پژوهش حاضر با اتکا به چارچوب‌های نظری تازه همچون کامرون (۲۰۱۲) که رابطه میان تجویزگرایی و قدرت را تحلیل می‌کند و پینکر (۲۰۱۴) که محدودیت‌های خلاقیت زبانی را نشان می‌دهد؛ به لایه‌های ایدئولوژیک پنهان در قواعد تجویزی زبانی می‌پردازد. بدین ترتیب، پژوهش حاضر می‌کوشد نشان دهد که تجویزگرایی نه صرفاً به‌عنوان پدیده‌ای زبانی؛ بلکه به‌مثابه صورتی از بازتولید سلطه فرهنگی و سیاسی در نهادهای رسمی نیز قابل بررسی است.

۲. پیشینه پژوهش

در پژوهش‌های خارجی، کامرون (۲۰۱۲) تجویزگرایی زبانی را نه‌فقط امری زبانی؛ بلکه کنشی ایدئولوژیک می‌داند که بستری انتقادی برای تحلیل گفتمان پدید می‌آورد، به‌ویژه در بررسی انواع متون که در آن‌ها توصیه و تجویزهای زبانی اعمال می‌شود. پینکر^۱ (۲۰۱۴)، بر نقد تجویزگرایی و اهمیت سبک نوشتار می‌پردازد و نگرش تجویزگرایان را که در کلام و نوشتار گویشوران سَرک می‌کشند، به چالش کشیده و وسواسی‌های زبانی آن‌ها را مورد انتقاد قرار می‌دهد. مالوری^۲ (۲۰۲۲) در چارچوب تحلیل گفتمان انتقادی و زبان‌شناسی پیکره‌ای به بررسی جامعی از تأثیر تجویز زبانی بر کاربرد بخش‌های تجاری و مصرف‌کننده ارائه می‌دهد و همچنین ارزش رویکردهای انتقادی به تجویزگرایی را نشان می‌دهد.

بیل و همکاران^۳ (۲۰۲۳) در پژوهش خود به بحث تجویزگرایی زبان از لحاظ نظری، تاریخی، سیاسی و اجتماعی می‌پردازند که در نهایت نشان می‌دهند که چگونه تجویزگرایی زبانی با ایدئولوژی، سیاست و آموزش پیوند تنگاتنگی دارند و چگونه این پیوند در گفتمان‌های گوناگون شکل گرفته و تغییر می‌کند. یانز-بوزا^۴ (۲۰۲۴) رویکردهای نوینی را در پژوهش تجویزگرایی زبانی مورد کندوکاو قرار می‌دهند. پژوهشگران در این اثر می‌کوشند تا رویکردهای سنتی تجویزگرایی با عوامل برون زبانی (سیاسی، اجتماعی و روان‌شناختی) مورد تحلیل قرار دهند. مشابه پژوهش حاضر، این کتاب نیز بر نقد رویکردهای صرفاً تجویزی در زبان تأکید دارد و خواهان درک ژرف تعامل زبان و جامعه است. سیمز^۵ (۲۰۲۵) در پژوهش خود تأکید می‌کند که تحمیل قواعد تجویزی در سطح صرفی زبان، باعث کاهش انعطاف‌پذیری زبانی می‌شود. در نهایت تراگوت^۶ (۲۰۲۵) به واکاوی تاریخی و

^۱. S.Pinker

^۲. B.Malory

^۳. C.Beal

^۴. N.Yáñez-Bouza & E.Rodríguez

^۵. A.Sims

^۶. C.Traugott

سیاست‌های تجویزگرایی شیوه‌نامه نگارش در صد سال گذشته می‌پردازد و نشان می‌دهد که راهنمای نگارشی نه فقط ابزاری زبانی؛ بلکه نمایانگر ایدئولوژی‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی بوده‌اند.

بیشتر پژوهش‌هایی که در ایران صورت گرفته است، نگاه انتقادی کمتری به رویکرد تجویزی در زبان داشته‌اند در پژوهش‌های داخلی، باطنی (۱۳۶۷) از نخستین زبان‌شناسان ایرانی بود که با کتاب «اجازه بدهید غلط بنویسم» رویکرد تجوگریانه (نجفی، ۱۳۶۶) در زبان فارسی را به چالش کشید. همچنین داوری اردکانی (۱۳۸۵) چنین بیان نموده که پژوهش‌ها دربارهٔ سره‌گرایی در برنامه‌ریزی زبان فارسی، از سطح عاطفی و احساسی به سره‌گرایی زبانی پرداخته شده است. بعدها ذوالفقاری (۱۳۸۷) به الگوهای غیرمعیار و صورت‌های جایگزین و متناسب با فارسی پرداخت. صدی‌نیا (۱۳۸۸) نیز پیشینه تاریخی و مبانی نظری سرهنویسی را مورد کندوکاو قرار داده است. عطفی و افرازنده (۱۳۸۹) به بررسی سره‌گرایی در زبان فارسی می‌پردازند که به باور آن‌ها، سره‌گرایی در واکنش به نثر متکلف شکل گرفته است و با نفوذ اندیشه‌های ناسیونالیستی آلمانی و فرمان رضاشاه در ۱۳۱۲ شدت یافت.

پژوهش‌های دیگر نیز بیشتر رویکردی تجویزی به زبان دارند. برای مثال اسماعیلی (۱۳۹۴) به بررسی الگوهای غیرمعیار در نامه‌های اداری پرداخته است و ضمن نشان دادن صورت معیار آن‌ها پیشنهادهایی برای بهبود وضع نگارش مکاتبات اداری داده شده است. طبیب‌زاده (۱۳۹۸) در کتاب خود با عنوان «غلط‌نویسیم از چاپ اول تا ویراست دوم» به‌طور نظام‌مند به بررسی نقدهایی می‌پردازد که بر چاپ اول کتاب غلط‌نویسیم ابوالحسن نجفی (۱۳۶۶) وارد شده‌اند و نشان می‌دهد که چگونه این نقدها بر ویراست دوم کتاب تأثیر گذاشته‌اند. سیدان و کرامتین‌فرد (۱۴۰۴) با بررسی اصول درست‌نویسی در فارسی معیار، بر لزوم توجه به صرف‌ونحو، معنا و انطباق نوشتار و گفتار تأکید کرده‌اند. محمدی (۱۴۰۴) با رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی و جامعه‌شناسی زبان، بازتولید تجویزهای لهجه‌ای و نقش ایدئولوژی زبان معیار در تثبیت آن را در رسانه‌ها نشان می‌دهد. هم‌پژوهش حاضر و هم‌پژوهش محمدی از چارچوب تحلیل گفتمان انتقادی و زبان‌شناسی اجتماعی بهره می‌برند؛ اما حوزه‌های مورد بررسی و نوع تجویزهای زبانی متفاوت است.

۳. مبانی و مفاهیم نظری تحقیق

۱-۲. تجویزگرایی در تقابل با توصیف‌گرایی

تجویزگرایی با رویکردهای سنتی به مطالعهٔ زبان می‌پردازد که در آن به حفظ خلوص و سرگی زبان تأکید می‌شود. در این رویکرد میان کاربردهای «درست» و «نادرست» زبان تمایز قائل می‌شوند. تجویزگرایان، به‌ویژه در شکل افراطی خود، اصرار دارند که مردم از آنچه به اصطلاح «صحیح» زبان نامیده می‌شود، استفاده کنند. برای مثال با تأکید بر خطاهای زبانی، آن‌ها را وادار می‌سازند که اشتباهات خود را اصلاح نمایند. مثالی از نگرش تجویزگرایی چنین است: «هرگز جمله را با حرف اضافه به پایان نرسان». از این‌رو، تجویزگرایان به‌شدت رفتاری قاعده‌مند دارند و به‌دلیل دیکته‌کردن و تحمیل دیدگاه زبانی خود، نگاهی سخت‌گیرانه و افراطی به قوانین زبان، نادیده‌گرفتن تغییرپذیری زبان و نپذیرفتن این امر که زبان متعلق به همهٔ گویشورانی است که از آن استفاده می‌کنند، (حتی گویشورانی که ممکن است از صورت‌های غیراستاندارد استفاده کنند)، مورد انتقاد قرار گیرند. گروه‌هایی

نظیر طرفداران «نزاکت سیاسی»^۱ نیز در دسته تجویزگرایان جای می‌گیرند؛ چراکه آن‌ها نیز می‌کوشند زبان را بر اساس نظام ارزشی خاص بکار بگیرند. در تقابل با تجویزگرایی، زبان‌شناسی توصیفی یا توصیف‌گرایی قرارداد که تلاش می‌کند بدون قضاوت درباره‌ی درستی زبان، نحوه‌ی استفاده مردم از زبان را توصیف نماید. روی‌هم‌رفته، زبان‌شناسی از رویکرد تجویزگرایانه انتقاد کرده است و این اصطلاح در بافت زبانی، معنایی تحقیق‌آمیزی دارد (بیکر و الیس^۲، ۲۰۱۰: ۱۰۲).

کامرون (۲۰۱۲: ۵) به جای اصطلاح تجویزگرایی، از اصطلاح «بهداشت زبان»^۳ استفاده می‌کند و آن را مانند شباهی می‌داند که بر سر زبان‌شناسی سایه انداخته است؛ اما به باور وی، همین تضاد دوقطبی «تجویزی / توصیفی»^۴ است که زبان‌شناسی را به رشته‌ای علمی مبدل ساخته است؛ زیرا زبان‌شناسی، علمی توصیف‌گرا است نه تجویزگرا؛ یعنی همانند تمامی علوم بر واقعیت‌های عینی استوار است نه قضاوت‌های ارزش‌گذارانه ذهنی. از این‌رو، تجویزگرایی ساحت زبان‌شناسی را تهدید نموده و از این جهت جایگاهی در این علم ندارد. مباحثی که در تجویزگرایی زبان مطرح است به شرح زیر است:

۱-۲. نگرش‌های افراطی در سره‌گرایی زبانی و وام‌گیری

نگوید «سعی» بگوید «تلاش»، نگوید «شروع» بگوید «آغاز»، نگوید «تحمل» بگوید «تاب»، نگوید «عوض کردن» بگوید «جایگزین کردن»، نگوید «کامپیوتر» بگوید «رایانه»، نگوید «پسورد» بگوید «گذرواژه» و... به این افراد که چنین معادل‌هایی را پیشنهاد می‌کنند، «سره‌گرا» می‌گویند. (توماس، ۱۹۹۱: ۳)^۵ تلاش برای «تصفیه و پالایش» زبان از عناصر بیگانه را سره‌گرایی زبانی می‌داند. سره‌گرایی تلاش می‌کند عناصر و واژه‌های بیگانه را از زبان پاک کند که از دیدگاه زبان‌شناسی بار معنایی منفی دارد؛ چراکه به باور ایجر^۶ این عمل بیگانه‌ستیزی است؛ یعنی اساس این تفکر، احساس به وجود «خود» در تقابل با وجود «دیگری» است (ایجر، ۲۰۰۱). براساس نظر کریستال^۷، هیچ زبانی به‌طور کامل در انزوا زندگی نمی‌کند؛ این نکته می‌تواند برای پژوهشگرانی که دیدگاهی تجویزی نسبت به زبان دارند، یادآور اهمیت تأثیر متقابل زبان و جامعه باشد. اگر زبانی بخواهد خود را خالص‌ترین زبان بومی بداند، باید ارتباطش را با دیگر زبان‌ها قطع کند و شبیه فردی می‌شود که دور از جامعه زندگی می‌کند؛ چون این نوع تفکر، انزوای اجتماعی و اقتصادی به دنبال دارد (کریستال، ۲۰۰۴: ۲۷). پویایی هر زبان، وابسته به دادوستد آن با زبان‌های دیگر است، وام‌واژه‌ها نشانه‌ای از حضور یک زبان در عرصه بین‌المللی‌اند؛ چون نشان می‌دهند که زبان‌ها با هم در ارتباط بوده‌اند و واژه‌ها را میان خود ردوبدل کرده‌اند (کریستال، ۲۰۰۵: ۲۲۵).

^۱. Political correctness

^۲. P.Baker & S.Ellece

^۳. Verbal Hygiene

^۴. Descriptive/Prescriptive

^۵. G.Thomas

^۶. E.Ager

^۷. D.Crystal

۲-۳. نگرش‌های افراطی در درست‌نویسی و نگارش

افراط در شیوه نوشتار، می‌تواند به فاشیسم نگارشی منجر شود. گاهی نزاع بر سر برتری و چیرگی واژه‌ها به تعبیر کامرون (۲۰۱۲) : ۱۱۹) به «جنگ چریکی زبانی»^۱ بدل می‌شود که جبهه‌های جنگ هر یک بر سر انتخاب واژه‌ها در نبرد هستند. پینکر (۱۹۹۴) برای این دسته از تجویزگرایان که مدام در مورد درست‌نویسی و غلط‌نویسی مداخله می‌کنند، اصطلاح «مُلائق‌طی‌های زبان»^۲ را به کار می‌برد (در زبان فارسی طبق فرهنگ معین و دهخدا، مُلائق‌طی به معنی کسی است که به املای دقیق و تحت‌اللفظی واژه‌ها توجهی افراطی دارد). در ادامه پینکر (۲۰۱۴) دلواپسان زبان را «مراجع خودخوانده‌ای» می‌داند که نظریه‌های عجیب‌وغریب و استدلال‌های غیرمنطقی را در مورد نحوه رفتار زبانی گویشوران بیان می‌دارند و اگر هم ریشه علمی و منطقی داشته باشد، «ذوق زبانی نویسنده»^۳ را از بین می‌برد تا جایی که با قواعدی خشک و تجویزی اجازه خلاقیت زبانی، پیچش کلام و ظرافت نوشتار را به نویسنده نمی‌دهد و حتی نوشته‌ای که مورد علاقه نویسنده است، باید حذف شود. وی از این پدیده با عنوان «دل‌کندن از نوشتار محبوب»^۴ یاد می‌کند. اصطلاح دیگر برای این گروه «نازی‌های دستور زبان»^۵ یا همان «نازی‌گرامرها» است که نظرات خود را در دستور زبان و کاربرد ساختارهای زبانی بر گویشوران تحمیل می‌کنند. به بیانی دیگر، این افراد اشتباهات دستوری گویشوران را تقبیح کرده و مدام در حال تصحیح ساختارهای زبانی دیگران هستند (محمدی، ۲۰۲۳: ۸۴). زبان‌شناسان این افراد را «نگهبانان زبان»^۶، «پلیس زبان»^۷، «پلیس کنترل»^۸ می‌نامند؛ زیرا خود را در نقش یک ناجی برای جلوگیری و کنترل تغییر زبان معرفی کنند (هوروبین^۹، ۲۰۱۶: ۶۷؛ شولچ و شرمن^{۱۰}، ۲۰۱۸). پرستون^{۱۱} (۲۰۰۶: ۷۵) با زبانی کنایه‌آمیز از آن‌ها با عنوان «دربانان زبان»^{۱۲} یاد می‌کند.

۳. نگرش‌های افراطی در اصلاح خط (نظام نوشتاری)^{۱۳}

هیچ خطی در جهان کامل نیست و نمی‌تواند به‌طور کامل مشخصه‌های زبان را بازتاب دهد. خط، برخلاف زبان، تحول‌پذیر نیست و بیرون از خود زبان قرار دارد. پدیده تغییر خط اغلب پیامدهای منفی و گسترده‌ای دارد و از منظر تاریخی، فرهنگی و اقتصادی، زبان‌بار است. اگر امروز نمی‌توانیم متون گذشته خود را به‌درستی بخوانیم، دلیلش ناآشنایی ما با خط‌های پیشین است. اگر خط امروز را تغییر دهیم، نسل‌های آینده را از دسترسی به آرشیوها و متون مکتوب فعلی محروم کرده‌ایم؛ زیرا تغییر خط موجب گسست ارتباطی میان نسل‌ها می‌شود و پژوهشگران آینده را، در بررسی اسناد و آثار امروز، با دشواری‌های فراوانی مواجه خواهد

^۱. Linguistic guerrilla war

^۲. Language Mavens

^۳. The Writer's Ear

^۴. murder your darlings

^۵. Grammar Nazi

^۶. Language guardians

^۷. Language police

^۸. Usage police

^۹. S.Horobin

^{۱۰}. J.Švelch & T.Sherman

^{۱۱}. D.Preston

^{۱۲}. Linguistic gatekeepers

^{۱۳}. orthography

کرد. در نهایت، اندیشه، فرهنگ و آثار مکتوب ادبی که خزانه فرهنگی یک ملت‌اند، با گسست خط در معرض نابودی قرار می‌گیرند (محمدی، ۲۰۲۳: ۷۸).

عوامل برون زبانی مؤثر بر اصلاح خط

عوامل برون زبانی که بر خط تأثیر می‌گذارند به شرح زیر است:

- ۱- عوامل مذهبی: نگرش‌های مذهبی موجب شده‌اند تا گروهی در برابر تغییر نظام نوشتاری مقاومت نشان دهند. برای مثال، خط عربی در اسلام، خط عبری در آیین یهود، الفبای رومی در آیین کاتولیک و مذهب پروتستان و الفبای سیریلی در کلیسای ارتدکس، بخشی از باورهای مذهبی گویشوران را شکل می‌دهند (جوناپولی و شون‌فلد^۱، ۲۰۱۰: ۱۶۵). فرگوسن^۲ (۱۹۸۲) در بررسی رابطه میان عوامل زبانی و مذهبی می‌پردازد بر این باور است که توزیع جغرافیایی نظام‌های نوشتاری در جهان بیش از آن‌که با دسته‌بندی‌های تبارشناختی یا ساختاری زبان‌ها همبستگی داشته باشد، با گسترش ادیان اصلی هم‌راستا بوده است. به‌عنوان نمونه، در هر جایی که مسیحیت گسترش یافت، نوعی از الفبای لاتین همراه آن معرفی شد. به همین صورت، در مناطقی که اسلام گسترش یافت، خط عربی نیز رواج پیدا کرد. همچنین، یهودیان از خط عبری برای نوشتن زبان‌هایی چون ییدیش، لادینو و گونه‌هایی از عربی، فارسی و دیگر زبان‌ها بهره گرفتند.
- ۲- عوامل فرهنگی: اگر زبان‌ها تغییری در خط اعمال نمی‌کنند، صرفاً به این دلیل است که پیوند تاریخی خود را با متون کهن قطع نکنند و در این میان گسست متنی ایجاد نشود. برای مثال، رسم‌الخط فارسی از یک‌جهت عصر زرین هنر خوشنویسی را با همین خط برجسته می‌سازد که در الفبای لاتینی چنین دستاوردی ندارد. به گفته پیلر^۳، آشکارترین جنبه «اصلاح زبانی» در ترکیه، حذف الفبا و شیوه رسم‌الخط عربی و جایگزینی آن با الفبای لاتینی بود که به‌سرعت برق، دسترسی به اسناد تاریخی را با متون امروزی از بین برد (پیلر^۳، ۲۰۱۶: ۲-۱). پس از پذیرش الفبای لاتینی توسط کمال آتاتورک، کتاب‌هایی که با الفبای پیشین نوشته شده بودند، تدریجاً کاربرد خود را در مدارس از دست دادند (اسپالسکی^۴، ۲۰۰۴: ۳۰). جفری لويس^۵ این اتفاق را فاجعه‌بار توصیف می‌کند و معتقد است که با این کار، میراث زبانی و فرهنگی گذشته از امروز گسسته شد (لويس، ۱۹۹۹).
- ۳- عوامل سیاسی: در بسیاری از موارد، چنین تغییراتی نه از روی ضرورت زبانی بلکه از دل ایدئولوژی‌های سیاسی بیرون می‌آیند. در مجموع، پیشینه جنبش‌های اصلاح یا احیای رسم‌الخط نشان می‌دهد که معایب این‌گونه تغییرات، در بسیاری از موارد، ز مزایای آن بیش‌تر است. مهم‌تر از همه آن‌که هرگز اجماع یا توافقی میان گروه‌های مختلف درباره انتخاب یا تغییر رسم‌الخط حاصل نشده است (کریستال، ۲۰۰۵: ۱۳۲). نمودار (۱) برگرفته از پینکر (۲۰۱۴) و کامرون (۲۰۱۲) است و

^۱. D.Jo Napoli & V.Schoenfeld

^۲. A.Ferguson

^۳. I.Piller

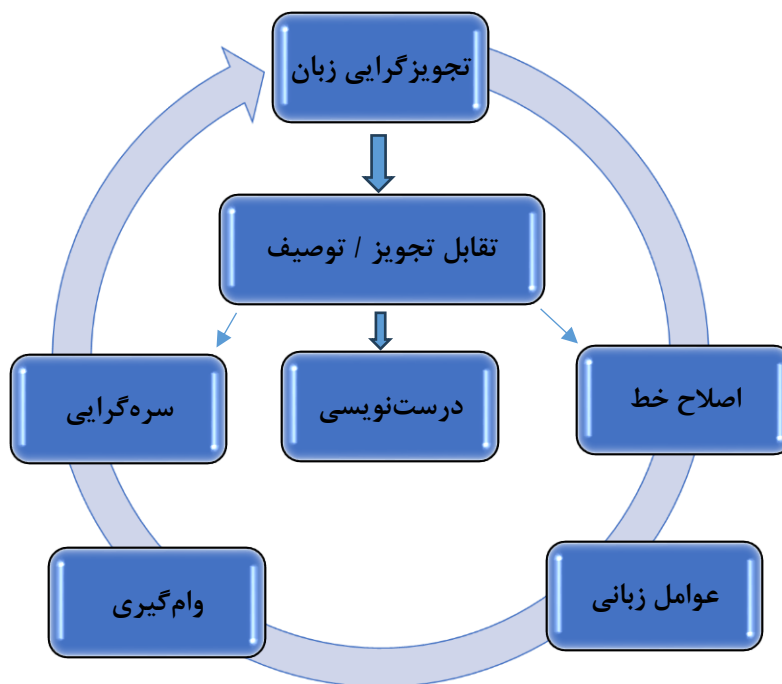
^۴. B.Spolsky

^۵. Geoffrey Lewis

مؤلفه‌های تجویزگرایی زبانی (سره‌گرایی، درست‌نویسی، اصلاح خط) را به‌عنوان ابعاد اصلی گفتمان تجویزگرایی بازنمایی می‌کند:

انگاره (۱)

مؤلفه‌های تجویزگرایی زبانی برگرفته از پینکر (۲۰۱۴) و کامرون (۲۰۱۲)

۴. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با استفاده از روش زبان‌شناسی اجتماعی و تحلیل گفتمان انتقادی صورت پذیرفته است و چارچوب نظری آن بر پایه دیدگاه‌های کامرون (۲۰۱۲) و پینکر (۲۰۱۴) استوار است. داده‌های پژوهش برگرفته از اسناد فرهنگستان، نوشته‌های شبکه‌های اجتماعی نظیر کانال‌های تلگرامی تخصصی و راهنمای نویسندگان نشریات دانشگاهی در بازه زمانی ۱۳۹۵ تا ۱۴۰۴ است. علت انتخاب این منابع، حضور برجسته گفتمان تجویزگرایی در آن منابع موجود است. فرهنگستان به‌عنوان یک نهاد رسمی زبانی و کانال تخصصی تلگرام آن، به‌عنوان بستری پرطرفدار برای مخاطبان و همچنین نشریات دانشگاهی، نمایانگر سیاست‌های زبانی در فضای آکادمیک هستند. افزون بر آن، در روش پژوهش، تحلیل محتوا به روش کیفی صورت گرفت و برای افزایش اعتبار یافته‌ها، از آمار توصیفی نیز استفاده شد.

۵. واکاوی داده‌ها

همانطور که داده‌های زیر نشان می‌دهد سره‌گرایی زبانی در این نمونه‌ها کمتر بر ضرورت‌های واقعی زبان‌شناختی مبتنی است و این رویکرد می‌تواند تعامل طبیعی زبان با فرهنگ‌های دیگر و تحولات زبانی را نادیده بگیرد و باعث شود جنبه‌های پویا و انعطاف‌پذیر زبان چندان دیده نشود. مقایسه درصد وام‌واژه‌ها در زبان‌های مختلف نشان می‌دهد که حضور وام‌واژه‌ها نه تنها به زبان آسیب نمی‌رساند؛ بلکه به غنای معنایی و توانایی تطبیق زبان با نیازهای نو کمک می‌کند. از منظر انتقادی، این نوع سره‌گرایی را می‌توان نوعی کنش ایدئولوژیک دانست.

۵-۱. نمونه‌هایی از سره‌گرایی زبانی

۱- فرهنگستان در حال تلاش است تا زبان فارسی را از واژه‌های بیگانه پاک‌سازی کند (۱۳۹۴).

۲- زبان فارسی همچو موجود زنده، از حیث ورود واژه‌های بیگانه در معرض خطر است (۱۳۹۷).

در نمونه (۱) و (۲) استعاره زبان «همچو موجود زنده»^۱ در نظر گرفته شده است که در این نوع استعاره، چنین تصور می‌شود که برخی از افراد سعی در کشتن زبان و آسیب رساندن به آن را دارند (باتیستلا^۲، ۲۰۰۵: ۱۵۴). چنین نگرشی نسبت به واژه‌های بیگانه، ناشی از ایدئولوژی زبان معیار و بر پایه تصور نادرستی از زبان شکل گرفته شده است (محمدی، ۱۴۰۴). به عنوان مثال، طرفداران سره‌گرایی از این نکته غافل‌اند که همان‌گونه که نژاد خالص وجود ندارد، زبان خالص نیز وجود خارجی ندارد (ژوزف^۳، ۲۰۰۷: ۵۷). در همین راستا، کریستال (۲۰۰۴: ۲۶) می‌گوید که زبان انگلیسی از ۳۵۰ زبان وام‌واژه گرفته است که نه تنها به آن آسیبی نرسیده؛ بلکه بالاترین اعتبار زبانی را دارد و امپریالیسمی زبانی به وجود آورده است. هسپلمث و تدمور^۴ (۲۰۰۹: ۲۷۴) در بررسی وام‌واژه‌ها، درصد وام‌واژه‌های رومانی را با ۶۳٪، زبان ریفن^۵ با ۵۳ درصد، زبان گورینجی^۶ با ۴۸ درصد، انگلیسی با ۴۲ درصد، زبان سرمِکن^۷ با ۳۸ درصد، زبان چک‌وانگ^۸ با ۳۷ درصد، زبان ژاپنی ۳۵ درصد، زبان اندونزیایی با ۳۴ درصد و... را گزارش کرده‌اند. با این وصف، تمامی این زبان‌ها گویشور دارند و هیچ آسیبی یا ضرری متحمل نشده‌اند. در برخی موارد، واژه‌های مصوب فرهنگستان در امر سره‌گرایی مورد پذیرش عموم قرار نمی‌گیرد. به نمونه‌های زیر دقت نمایید:

(۱) ماکارونی = نی‌رشته	(۴) سیفون = آب شویه	(۷) فلاکس = دما بان
(۲) پروفایل، نماگر	(۵) فریزر = یخ زن	(۸) فایل = پَرُون جا
(۳) حق التدریس = آموزانه	(۶) موس کامپیوتر = موش‌واره	(۹) کپسول = پوشینه

^۱. Language as living organism

^۲. L.Battistella

^۳. J.Joseph

^۴. M. Haspelmath & U.Tadmor

^۵. Riffian

^۶. Gurindji

^۷. Saramaccan

^۸. Cheq Wong

در نمونه‌های مذکور، تلاش‌های سره‌گرایانه فرهنگستان، در عمل با میزان پذیرش عمومی از سوی گویشوران همسو نیست. تجربه‌های زبانی نشان می‌دهد که واژه‌های مصوب فرهنگستان گاهی با مقاومت یا بی‌توجهی کاربران زبان مواجه می‌شوند و کاربرد عملی آن‌ها محدود باقی می‌ماند. به گفتهٔ دومرت^۱ این واژه‌ها چنان با نظام زبان وام‌گیرنده تنیده می‌شوند که به بخشی جدایی‌ناپذیر از آن زبان بدل می‌شوند (دومرت، ۲۰۱۱: ۲۷۸). از این جهت، تصور اینکه شمار زیاد واژه‌های بیگانه می‌تواند به موجودیت آن زبان لطمه وارد سازد، تصویری نادرست از ماهیت پویایی زبان است. البته این به معنای پذیرش بی‌قیدوشرط واژه‌های بیگانه نیست؛ بلکه چنانچه برای هر واژه بیگانه، معادلی اجباری پیشنهاد شود، این اقدام غیرمنطقی و برخلاف روند طبیعی تحول زبان خواهد بود.

۵-۲. نمونه‌هایی از درست‌نویسی

(۱) اگر کسی نوشتار برخی از اسامی را این‌گونه بنویسد، نویسنده‌اش را جدی نگیرد و متنش را نخواند. (کانال تلگرامی virastaar).

(۲) انتقال خط و تلفظ زبان دیگر در زبان فارسی کاملاً اشتباه است. (کانال تلگرامی maghzgu).

(۳) املای برخی کلمات در فارسی درست و صحیح است و غیراز آن معنای دیگری دارد. (کانال تلگرامی draniansociolinguistics).

نمونه‌های (۱)، (۲)، (۳) به نوشتار واژه‌های خاص در رسم‌الخط فارسی اشاره شده است و صورت‌هایی که جایگزین شده‌اند، حساسیت‌هایی را بین گویشوران گُردزبان و فارسی‌زبان به صورت تقابل دو گفتمان برانگیخته است. برخی اساتید زبان‌شناسی و ویراستاران، این نوع نگارش را با تجویزهای زبان معیار نقد کرده و گاه با زبانی تحقیرآمیز یا متأثر از ایدئولوژی تک‌زبانی، آن را به جریان‌های جدایی‌طلبانه مرتبط می‌دانند و خواستار حذف این نوع نوشتار شده‌اند.

مثال (۱) می‌گوید «اگر نوشتار یک واژه مطابق زبان معیار نباشد، نباید نویسنده را جدی گرفت» که این نوع پیش‌داوری، ناشی از ایدئولوژی تک‌زبانی است که فقط «مرکز» را مشروع می‌داند و به «مرز» توجهی ندارد. چنین نگرشی به گفته بوردیو^۲ (۱۹۹۱) یک نوع «خسونت نمادین»^۳ است؛ در این جمله جدی‌نگرفتن و سلب اعتبار نویسنده، صرفاً به دلیل نوشتن یک آوا در اسامی خاص، نه تنها مغلطه شخص‌ستیزانه است؛ بلکه نشان‌دهندهٔ نقض روش‌شناسی و ضعف در رویکرد تحلیلی نسبت به زبان است.

در مثال (۲) و (۳) «درست و اشتباه» و «غلط و صحیح» مطرح شده است. درحالی‌که در رویکرد توصیف‌گرایی، چیزی به‌عنوان «درست و غلط» وجود ندارد. اغلب آنچه به‌عنوان «درست» و «نادرست» در زبان مطرح می‌شود، بر ساخت‌های ایدئولوژیک هستند که از ساختارهای قدرت و سیاست نشأت می‌گیرند. نویسنده در مثال (۲) با تشدیدنمای «کاملاً» تأکید می‌کند که نوشتن واژه گُرد و تُرک به صورت (و)، در زبان فارسی اشتباه است. نخست استدلالی که با تشدیدنما «کاملاً»، «باید»، «حتماً»، «صد

^۱. A. Deumert

^۲. P. Bourdieu

^۳. symbolic violence

درصد» و «بدون شک» و... بیان می‌شود؛ بدین معنا است که یک استدلال بر اساس اطلاعات قطعی صادر شده است (هایلند و پالتریج^۱، ۲۰۱۱: ۱۷۹)؛ اما در زبان‌شناسی توصیفی هرآنچه را با لفظ (باید must be) و تشدیدکننده همراه باشد، از گزاره علمی خارج می‌شود. در همین راستا، کامرون (۲۰۱۲: ۲۳۱) می‌گوید در زبان‌شناسی چیزی تحت عنوان «درست» یا «غلط» به معنای مطلق وجود ندارد؛ بلکه صحت یا سقم ساخت‌های زبانی همواره بر اساس قراردادهای فرهنگستان تعیین می‌شوند.

دوم آنکه نویسنده به تحول واژه‌ها در فارسی میانه به فارسی نو پرداخته است. برای مثال «در خط فارسی واژه‌های کوتاه معمولاً نشان داده نمی‌شوند. شواهد تاریخی و زبان‌شناختی نشان می‌دهد که ضمه در فارسی نو متقدم مانند عربی به صورت /u/ تلفظ می‌شده و از قرن ششم یا هفتم هجری، در بسیاری از موارد به /o/ تغییر یافته است. مثلاً یکی از واژه در اصل /kurd/ بوده که بعدها /kord/ شده است. این تغییرات در خط فارسی بازتاب نمی‌یابد؛ اما در زبان دوم، تلفظ /u/ حفظ شده و در رسم‌الخط آن زبان برای واژه‌های کوتاه نشانه‌گذاری می‌شود؛ بنابراین، نگارش اسامی مذکور با /u/ پذیرفته است؛ اما تعمیم آن به فارسی معیار از نظر زبان‌شناسی قابل دفاع نیست». در نقد این دیدگاه، نباید فراموش کنیم که نوشتن این گونه اسامی صرفاً یک توجیه زبان‌شناختی نیست؛ بلکه یک دال ایدئولوژیکی است. به دیگر سخن، حساسیت‌های مرتبط با رسم‌الخط معمولاً تحت عناوینی مانند «ایدئولوژی‌های املایی یا نوشتاری^۲»، «نظام نوشتاری نمادین^۳» بازنمایی می‌شود؛ زیرا انتخاب یا تغییر صورت نوشتاری واژه‌ها نه تنها بازتاب‌دهنده قواعد آوایی است؛ بلکه حامل پیام‌ها و معانی اجتماعی، فرهنگی و هویتی نیز محسوب می‌شود (سبّا^۴، ۲۰۰۷؛ جافه^۵ و همکاران، ۲۰۱۲).

مثال (۵۳) نوشتن برخی اسامی را سیاسی می‌داند که اگر با صورت دیگر در فارسی نوشته شود، بار سیاسی را از خود سلب می‌کند. نقد وارد بر این استدلال این است که همین صورتی که در فارسی به عنوان درست و صحیح شناخته شده است، خود محصول ایدئولوژی‌های زبانی است که ساختارهای کلان سیاسی، مانند فرهنگستان دولتی، با تعیین آن به عنوان معیار، مشروعیت بخشیده است و چنین پدیده‌ای که طبق قرارداد فرهنگستان مشخص شده است، نتیجه سیاست زبانی است. این نوع معیارگرایی که واژه‌ای را امری غیرسیاسی می‌داند، خود محصول تاریخی فرایندهایی است که با ساختارهای قدرت و زبان معیار ارتباط دارد. از این جهت برچسب‌زدن سیاسی به برخی واژه‌ها، خود حامل بار ارزشی و ایدئولوژیک است (میلروی^۶، ۱۹۹۹). در تحلیل گفتمان انتقادی هر گنشی از زبان چه نوشتار و چه گفتار، بالقوه سیاسی است؛ حتی اگر انگیزه آگاهانه سیاسی در بیان گفته‌هایمان نباشد (ژوزف^۷، ۲۰۰۷: ۱۹). از این رو، همان گونه که سیاست موضوعی زبانی است، زبان نیز مسئله‌ای سیاسی است (وودز^۸، ۲۰۰۶: ۵۳). پس معیارگرایی در زبان خود حاصل ایدئولوژی تک‌زبانی است و امری سیاسی تلقی می‌شود.

با این وصف، نظام نوشتاری هیچ‌گاه خنثی نیست؛ بلکه تصورات و ایدئولوژی‌های کنشگران، تأثیر بسزایی در نوع نوشتارشان ایفا می‌کند که فراتر از مقولات زبان‌شناختی محض است. به باور ششنر^۸ (۲۰۲۱) رسم‌الخط یک امر سیاسی است و نوشتن املای

^۱. K.Hyland & B.Paltridge

^۲. orthographic ideologies

^۳. symbolic orthography

^۴. M.Sebba

^۵. A.Jaffe

^۶. L.Milroy

^۷. N.Woods

^۸. R.Schechner

واژه‌ها صرفاً یک مسئله دستوری نیست؛ بلکه بازتاب‌دهندهٔ ایدئولوژی، سیاست و هویت اجتماعی است. نحوهٔ نوشتن واژه‌ها می‌تواند بر ادراک مخاطب، ارزش‌گذاری اجتماعی و بار تاریخی واژه‌ها تأثیر بگذارد.

اگر قرار است بر معیارهای نوشتاری زبان فارسی تأکید شود، در آن صورت لازم است نسبت به تمامی واژه‌ها و نارسایی‌های نظام نوشتاری این زبان، از جمله بومی‌سازی آوایی واژه‌های بیگانه‌ای که وارد فارسی شده‌اند و نیز واژه‌هایی چون «نوک» /nok/ «دوچرخه» /doʃfærxé/ «خوشحال» /xoʃhal/ «خورشید» /xorʃi:d/ «پیشرو» /piʃro/ و نظیر آن که نوشتارشان منطبق با تلفظشان نیست، حساس باشیم؛ اما چون چنین حساسیتی تنها دربارهٔ برخی از واژه‌ها مانند «گرد، تُرک و...» بروز می‌یابد، نمی‌توان آن را صرفاً با دلایل زبان‌شناختی و بسامد نوشتاری توجیه کرد؛ بلکه این نوع موضع‌گیری بیشتر ریشه در نگرش‌های ایدئولوژیک و گاه سیاسی دارد.

به‌طور کلی، تغییر نگارش اسامی خاص، بیانگر عوامل برون زبانی است؛ یعنی بسیاری از صورت‌های املایی مورد بحث، در برخی متون و گفتمان‌های معاصر با انگیزه‌های خاص به کار گرفته شده‌اند. بررسی نمونه‌های مذکور نشان می‌دهد که منابع کاربرد این واژه‌ها شامل سایت‌ها، شبکه‌های اجتماعی و برخی منابع سیاسی است که گاه با اهداف مشخص ایدئولوژیک بازتولید می‌شوند که چنین پدیده‌ای فقط مختص به ایران نیست. برای مثال در اسپانیا، نوشتن «Catalunya» به جای «Cataluña» حساسیت-برانگیز است یا «Peking» به «Beijing» به دلیل معیارسازی زبان از داخل چین در انگلیسی تغییر یافت. به دلیل هویت بومی هند «Mumbai» جایگزین «Bombay» شد. بار معنایی منفی واژه انگلیسی «turkey» سبب شد املای ترکیه «Türkiye» با آوای /ü/ حفظ شود. همچنین تغییر املای «Kiev» به «Kyiv» به دلیل حفظ هویت تاریخی اوکراین بود و صورت «Köln» به جای «Cologne» به منظور وفاداری به تلفظ آلمانی تغییر یافت. تغییر نام بلاروس از «Byelorussia» به «Belarus» به منظور حفظ هویت ملی بود. «Fès» به جای «Fez» در مراکش، «São Paulo» به جای «Sao Paulo» در ژاپن «Tōkyō» به جای «Tokyo» و «Ōsaka» به جای «Osaka»، در سوئد، «Göteborg» به جای «Gothenburg»، در آذربایجان، «Bakü» به جای «Baku» و... صرفاً از مقولات محض زبانی فراتر رفته و پیام‌های برون زبانی را منتقل می‌کند (وولارد^۱، ۲۰۰۴؛ نورمن^۲ ۱۹۸۸؛ اسکرایور و هوگوالد^۳، ۲۰۱۵؛ سازمان ملل، ۲۰۲۲؛ کلاین^۴، ۱۹۹۵؛ تلس^۵، ۲۰۰۴؛ هنتشل^۶، ۲۰۱۵؛ لاندائو و کلنر-هاینکه^۷، ۲۰۰۱).

در کانال تلگرامی ویراستاران، باور بر این بود که نباید از عبارت «هرچقدر» استفاده شود، زیرا این واژه را غیرمعیار و محصول پیوند و امتزاج «هر چه» و «هرقدر» می‌دانستند. کانال تیم ترویج زبان‌شناسی، معیار بودن یک عنصر زبانی را پدیده‌ای قراردادی و نه امری علمی می‌دانست. از منظر ساخت‌واژه نیز ایراد اساسی بر این عبارت، نبود شواهد زبان‌شناختی روشن است؛ به این معنا که باید پرسید بر اساس چه شواهدی می‌توان «هرچقدر» را حاصل ملغمه دانست؟ در واقع، چنین احکام تجویزی در نگارش،

۱. A.Woolard

۲. J.Norman

۳. P.Scriver & A.Hegewald

۴. M.Clyne

۵. E.Telles

۶. G.Hentschel

۷. M.Landau & B.Kellner-Heinkele

فاقد توجیهات زبان‌شناختی معتبر هستند. با این حال، شماری از ویراستاران آن را امری قطعی تلقی کرده و بر این اساس، دستورهای تجویزی صادر می‌کنند. نمونه‌ای دیگر آن، نوشتن جمله زیر بود:

(الف) «آمریکا هر کشوری را که از ایران نفت بخرد تحریم می‌کند»، صحیح است.

(ب) «آمریکا هر کشوری که از ایران نفت بخرد را تحریم می‌کند»، غلط است.

از دیدگاه تجویزی، جمله (الف) صحیح و جمله (ب) غلط تلقی شده است؛ با این حال، گوینده ممکن است با اصول و مولفه‌های زبان‌شناسی آشنا نباشد؛ چرا که از مقوله «ساخت اطلاع»^۱ در چارچوب رویکرد نقش‌گرا و ابزارهای تحلیل گفتمان آگاهی ندارد. این دو جمله نقطه کانونی متفاوتی باهم دارند. در جمله (ب)، «نوع کشور» بار تأکیدی بیشتری دارد، در حالی که در جمله (الف)، تأکید بر «هر کشور» است و سویه‌ای ضمنی از بازنمایی سلطه‌گرایانه‌تر آمریکا در آن وجود دارد.

مورد بعدی این است که در برخی نشریه‌های دانشگاهی، رویکرد تجویزی به زبان به‌وضوح مشهود است. برای مثال بخش راهنمای نویسندگان با یکسان‌سازی بیش از حد سبک نگارش، گاهی تجویزهایی ارائه می‌دهد که تمرکز اصلی آن‌ها بر اصلاح املاء و نشانه‌گذاری است و در چنین مواردی، داوران نیز ممکن است به جای بررسی محتوای علمی و روش‌شناسی مقاله، به بازبینی صورت نگارش بپردازند. پینکر (۲۰۱۴) اشاره می‌کند، این دیدگاه‌های تجویزی، خلاقیت زبانی پژوهشگران را سرکوب می‌کنند و آنان را از ادامه مسیر دلسرد می‌سازد. به نمونه‌های مذکور دقت نمایید:

(۱) علائم نگارشی مانند (؛ -، : و ...) باید به واژه قبل از خود چسبیده باشد.

(۲) رأی نوشتن همزه پایانی در ترکیب‌های اضافی حتماً از َ / ِ / ُ استفاده شود.

(۳) در نوشته خود اصول نشانه‌گذاری و دستور خط فارسی رعایت نشود، مقاله رد خواهد شد.

(۴) از علامت " " استفاده نشود. معادل‌های غیرفارسی قابل قبول نیست.

پس از بررسی بخش راهنمای نویسندگان، مشخص شد که هشدارها و تجویزهای نگارشی، شرط اصلی بررسی اولیه مقالات است که این قواعد سخت‌گیرانه و غیرمنعطف بر سبک نگارشی، سبب تقویت نگرش تجویزگرایانه در میان پژوهشگران و دانشجویان می‌شود. به گفته خود این نشریه‌ها، ویراستار آزاد است که سلیقه خاص خود را اعمال کند که این خود حکمی قطعی در تجویز زبانی است.

۵-۳. نمونه‌هایی از پیشنهاد اصلاح خط (نظام نوشتاری)

(۱) باید یک رسم‌الخط رومیایی برای زبان فارسی درست کرد. به نقل از سایت فرهنگستان زبان و ادب فارسی (۱۳۹۶).

(۲) با تغییر رسم‌الخط عربی تغییراتی در رسم‌الخط کردی پدید آمد و مانعی برای ارتباط نسل جوان با منابع قبلی نشده است. برگرفته سایت از فرهنگستان زبان و ادب فارسی (۱۴۰۱).

(۳) هدف از تغییر خط، دور کردن جامعه ما از فرهنگ اسلامی است. برگرفته از کانال تلگرامی شیعه‌نیوز (۱۴۰۴).

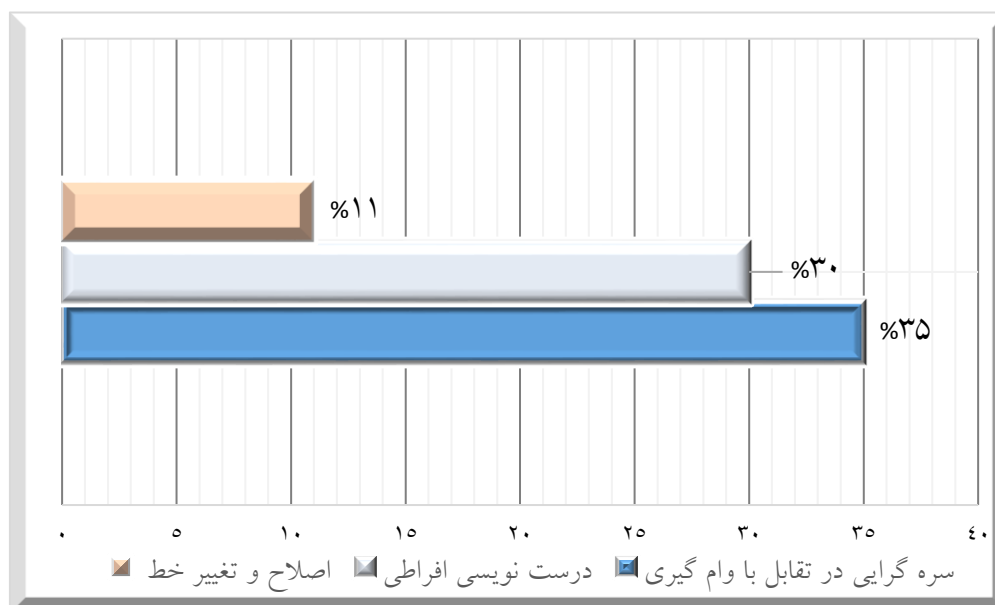
1. Information Structure

در مثال (۱)، (۲) و (۳) به اصلاح و تغییر خط اشاره شده‌است. همان‌طور که قبلاً به این موضوع اشاره شد. تغییر خط پیامدهای برون زبانی دارد که موجب گسست تاریخی و فرهنگی با متون گذشته، حذف یا تضعیف خزانه نوشتاری و ایجاد سردرگمی نسلی می‌شود. همچنین، هزینه‌های سنگینی در حوزه آموزش، چاپ، فناوری و آرشیو به دنبال دارد. مثال (۲) ادعای فرهنگستان که تغییر رسم‌الخط کُردی مانعی برای دسترسی نسل جوان به منابع پیشین ایجاد نکرده است، نه‌تنها مثبت نیست بلکه مصداق روشن تأثیرات منفی تجویزگرایی زبانی است. در نمونه مذکور به تغییرات صورت گرفته در رسم‌الخط کردی و دخل و تصرف‌های مرتبط با آن اشاره شده است. این تطورات که به مرور زمان و توسط ده‌ها نفر از اوایل قرن بیستم تا اواخر آن بر روی رسم‌الخط عربی اعمال شد، مهم‌ترینشان توسط افرادی چون «توفیق وهبی» و «ابراهیم امین بالدار» انجام گرفت. این افراد با تغییر الفبای عربی که مشابه رسم‌الخط زبان فارسی امروزی (و نه برگرفته از آن) بود، موجب شدند پیشینه ادبی، مکتوبات و اسناد کهن کردی پیوند خود را با دیگر متون تاریخی از دست دهند و در نتیجه با این انقطاع، تاریخ نوشتاری زبان کردی عملاً به حدود یک سده گذشته محدود شود. افزون بر این، رسم‌الخط لاتین کُردی که توسط «جلادت عالی بدرخان» در اوایل قرن بیستم تدوین شد، در تقابل با رسم‌الخط قبلی قرار گرفت. این تقابل و شکاف تاریخی نه‌تنها موجب حذف آرشیو مکتوبات پیشین و مصادره آن‌ها به نام‌های دیگر شد؛ بلکه گویشوران گونه‌های مختلف کُردی را در آموزش دچار سردرگمی کرد؛ چراکه ناچار بودند میان دو شیوه نگارش (لاتین و عربی) یکی را برگزینند یا هر دو را به کار گیرند. چنین شرایطی، فرآیند آموزش را برای گویشوران دشوار و طاقت‌فرسا کرد. همچنین برخی جریان‌ها با سوءاستفاده از این وضعیت که عمدتاً متأثر از عوامل سیاسی است؛ می‌کوشند تاریخ نوشتاری زبان کُردی را به گونه‌ای معرفی کنند که قدمتی بیش از صد سال نداشته باشد (محمدی، ۲۰۲۳: ۷۷).

در مثال (۳) با دیدگاه مذهبی به بحث تغییر رسم‌الخط پرداخته است که می‌گوید اگر لطف خدا، مقاومت و مخالفت بروجردی نبود؛ رسم‌الخط فارسی ایران را به رسم‌الخط لاتین تغییر می‌دادند. این دیدگاه خط را نه‌تنها به عنوان ابزار نوشتاری؛ بلکه به مثابه حامل قداست و پیوند تاریخی با متون مذهبی می‌نگرد و هرگونه تغییر آن ممکن است به نوعی گسست از سنت دینی و میراث معنوی تعبیر شود، به‌ویژه هنگامی که متون مقدسی مانند قرآن با خط خاصی نگارش یافته باشند. نمودار (۱) ساختار تجویزگرایی را در سه محور اصلی آن ترسیم می‌کند.

نمودار (۱)

میزان درصد بکارگیری سه محور اصلی گفتمان تجویزگرایی در متون

در نمودار (۱) موضوع تجویز در سطح گفتمان (رسمی، اجتماعی، نهادی) دسته‌بندی شده‌اند. بیشترین درصد این بازنمایی، سره‌گرایی در تقابل با وام‌گیری واژگانی است که بارها از سوی دلوپسان زبان مطرح شده است. این نوع نگرش را سره‌گرایی و پاک‌سازی بیگانه‌هراسانه^۱ می‌نامند که متضمن انکار تأثیرات خارجی است (توماس، ۱۹۹۱: ۸۰) و زنگ خطر افزایش ورود واژگان غیرفارسی به زبان فارسی را هشدار می‌دهد که با گذشت زمان و افزایش کاربرد این واژه‌ها، زبان فارسی دچار آسیب‌های جدی خواهد شد؛ اما همان‌طور که پیش‌تر گفتیم چنین تصویری در مورد زبان نادرست است.

مورد بعدی، تجویز افراطی ویراستاران است. ویراستاران حتی به کاربران شبکه‌های اجتماعی ایراد می‌گرفتند که نوشته-هایشان باید اصلاح شود. به گفته صفوی (۱۳۹۸: ۷۸). غلط و درست در زبان امری قراردادی است. تصور کنید ویراستاری را که در دوران هخامنشی زندگی می‌کرد و وظیفه‌اش همین ویراستاری بود. مثلاً خشایارشا فرمانی صادر می‌کرد و در کتیبه‌ای می‌نوشت که همه باید از این ویراستار پیروی کنند. اگر چنین می‌شد و همه از آن الگو تبعیت می‌کردند، زبان فارسی باستان بدون تغییر باقی می‌ماند و ما هرگز به فارسی امروز نمی‌رسیدیم؛ اما زبان پیوسته در حال تغییر است. روزگاری فارسی‌زبانی ترکیبی بود؛ اسم، صفت و ضمیر بر اساس حالت نحوی، جنسیت، شخص و شمار صرف می‌شدند. حتی حرف تعریف هم داشت. ولی همه این ویژگی‌ها به تدریج از میان رفتند، چون صورت‌های جدید برای مردم قابل‌فهم بود و ارتباط مختل نمی‌شد. حال اگر ویراستار مذکور در آن دوره می‌زیست، احتمالاً ادعا می‌کرد «عده‌ای بی‌سواد دارند زبان را خراب می‌کنند»؛ اما وقتی گفته می‌شود صورتی «درست» است، منظور کدام صورت در کدام دوره است؟ اگر متنی از قرن هشتم معیار باشد، متن قرن ششم درست‌تر است و

^۱. Xenophobic purism

همین‌طور به عقب که برویم، به متون ساسانی و سپس به کتیبه‌های هخامنشی می‌رسیم. در نهایت، به آواهای انسان نخستین می‌رسیم که بر اساس این فرض، آن‌ها را نمونه‌های درست و معتبر زبان دانست. حتی اگر متنی پر از «غلط» را به دو ویراستار بدهیم، نتیجه یکسان نخواهد بود. هر ویراستار سلیقه‌اش را اعمال می‌کند و این تفاوت، ذاتی فرایند ویرایش است. در نهایت باید به یاد آورد که جامعه و زبان‌ش پیوسته در حال تغییرند. زبان صد سال پیش نمی‌تواند پاسخ‌گوی نیازهای امروز باشد. این تغییرات عمدی نیستند؛ بلکه همان چیزهایی هستند که ویراستار آن‌ها را «غلط» می‌نامد. این «غلط‌ها» تا جایی که برای دیگران قابل‌درک باشند، پذیرفته می‌شوند و به تدریج گسترش می‌یابند؛ بنابراین، هزاران «غلط» موجب شده‌اند که ما به زبان امروزی برسیم. مورد بعدی پیامدهای تغییر خط بود. همانطور که قبلاً به آن اشاره نمودیم، در برخی موارد اصلاح خط می‌تواند به ساده‌سازی نگارش کمک کند؛ اما پیامدهای برون زبانی مانند پیامد فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی آن چنان گسترده است که می‌تواند جبران‌ناپذیر باشد.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی گفتمان تجویزگرایی زبانی در ایران معاصر صورت پذیرفت. یافته‌ها حاکی از آن است که گفتمان تجویزگرایی زبانی در ایران، حضوری چشمگیر در نهادهای رسمی، محافل آکادمیک و شبکه‌های اجتماعی دارد. تحلیل داده‌ها در چارچوب زبان‌شناسی اجتماعی و تحلیل گفتمان انتقادی بیانگر آن است که این گفتمان، نه صرفاً تلاشی برای نظم در صورت‌های زبانی؛ بلکه در سطح کلان ابزاری برای تقویت هژمونی زبانی است. با واکاوی داده‌ها بیشترین بسامد به سره‌گرایی واژگانی اختصاص دارد که بر حذف واژه‌های غیرفارسی و جایگزینی معادل‌های به‌اصطلاح «سره» تأکید می‌کند. پس از آن درست‌نویسی افراطی است که در اغلب موارد به‌صورت قواعد قطعی و نسخه‌پیچی بر گویشوران تحمیل می‌شود. در نهایت، حوزه اصلاح رسم‌الخط با وجود بسامد کمتر نسبت به دو حوزه دیگر، نقشی تعیین‌کننده در شکل‌دهی به نظم نمادین زبان ایفا کرده و اغلب با ایدئولوژی‌های سیاسی نیز گره خورده است. سره‌گرایی افراطی از نوع ایدئولوژی تک‌زبانی و قواعد خشک درست‌نویسی از گونه به اصطلاح معیار فارسی، موجب طرد گویشوران گونه‌های به‌اصطلاح غیرمعیار می‌شود. لازم به ذکر است که نقد گفتمان تجویزگرایی در این پژوهش به معنای ترویج غلط‌نویسی یا دعوت به آشفتگی در نوشتار نیست؛ بلکه دفاع از زبان به‌مثابه پدیده‌ای پویا و تغییرپذیر است که قواعد آن باید بازتاب نیازها و کاربردهای واقعی گویشوران باشد، نه تحمیل نسخه‌ای مطلق و ایستا با عنوانی چون «گونه صحیح»، «زبان سره»، «گونه استاندارد». بنابراین، تأکید پژوهش بر پرهیز از افراط در تجویز و حرکت به‌سوی رویکردی توصیفی و منعطف در سیاست زبانی است. به دیگر سخن، این تغییر رویکرد، نه تنها به بازشناسی و پذیرش تنوع زبانی منجر می‌شود؛ بلکه می‌تواند زمینه‌ساز مدارای اجتماعی میان گویشوران جوامع چندزبانه شود.

منابع

- اسماعیلی، اصغر (۱۳۹۴). الگوهای زبانی غیرمعیار فارسی در مکاتبات اداری. *جستارهای زبانی*، ۶ (۷)، ۳۲-۱.
باطنی، محمد رضا (۱۳۶۷). *اجازه بدهید غلط بنویسیم*، مجله آدینه، ش. ۲۴.
داوری اردکانی، نگار. (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی زبان و سره‌گرایی واژگانی. *نامه فرهنگستان*، ۸ (۳)، ۱۷۴-۱۶۰.

- ذوالفقاری، حسن. (۱۳۸۷). الگوهای غیرمعیار در زبان مطبوعات. *مطالعات ملی*، ۱۹ (۳۳)، ۳-۲۶.
- سیدان، الهام و کرامتیان فرد، طناز. (۱۴۰۴). مبانی درست‌نویسی در زبان فارسی معیار. *فنون ادبی*، ۱۷ (۱)، ۷۳-۸۸.
- صدری نیا، باقر. (۱۳۸۸). پیشینه تاریخی و مبانی نظری سره‌نویسی. *زبان و ادبیات فارسی (مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه خوارزمی)*، ۱۷ (۶۵)، ۹۹-۱۲۷.
- صفوی، کورش. (۱۳۹۸). نوشته‌های پراکنده: دوازده گفتگو (جلد ۷)، تهران: نشر علمی.
- طیب‌زاده، امید. (۱۳۹۸). *غلط‌نویسیم از چاپ اول تا ویراست دوم: بررسی نقدهای نوشته‌شده بر چاپ اول «غلط‌نویسیم» و تأثیر آن‌ها بر ویراست دوم کتاب*. تهران: کتاب بهار.
- عطرفی، علی‌اکبر و افرازنده، منیژه. (۱۳۸۹). سره‌گرایی در تاریخ ادب فارسی. *تاریخ ادبیات (دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران)*، ۶۴، ۵۵-۷۰.
- محمدی، عادل. (۱۴۰۳). تحلیل استعاره‌های رایج پیرامون تنوع زبانی در اذهان کنشگران اجتماعی. *تحلیل‌گفتمان ادبی*، ۲ (۳)، ۱۲۳-۱۰۱.
- محمدی، عادل. (۱۴۰۴). بررسی تبعیض لهجه‌ای در رسانه‌ها براساس ایدئولوژی‌های نژادی-زبانی. *جستارهای زبانی*، ۱ (۱)، ۴۷۰-.
- نجفی، ابوالحسن. (۱۳۶۶). *غلط‌نویسیم*. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- Ager, D. E. (2001). *Motivation in Language Planning and Language Policy*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Baker, P. & Ellece, S. (2011). *Key Terms in Discourse Analysis*. London: Continuum.
- Battistella, E. L. (2005). *Bad Language: Are Some Words Better than Others?* Oxford and New York: Oxford University Press.
- Beal, J. C, Lukač, M, & Straaijer, R. (Eds.). (2023). *The Routledge Handbook of Linguistic Prescriptivism*. Routledge.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Cameron, D. (2012). *Verbal Hygiene*. London: Routledge.
- Clyne, M. (1995). *The German language in a changing Europe*. Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2004). *The Language Revolution*. Cambridge: Polity Press.
- Crystal, D. (2005). *How Language Works*. London: Penguin Books.
- Deumert, A. (2011). *Multilingualism*. In R. Mesthrie (Ed.), **The Cambridge Handbook of Sociolinguistics** (pp. 261–282). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dittmar, N. (2002). *Transkription: Ein Leitfaden mit Aufgaben für Studenten, Forscher, und Laien*. Opladen: Leske and Budrich.
- Ferguson, C. A. (1959). *Religious factors in language spread*. In R. L. Cooper (Ed.), **Language Spread: Studies in Diffusion and Social Change** (pp. 95–106).
- Gee, J. P. (2014). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method (4th ed.)*. Routledge.
- Haspelmath, M, & Tadmor, U. (Eds.). (2009). *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Hentschel, G. (2015). *Minority languages in Europe: Frameworks, status, prospects*. De Gruyter.
- Horobin, S. (2016). *How English Became English: A Short History of a Global Language*. Oxford: Oxford University Press.
- Hyland, K, & Paltridge, B. (2011). *Continuum companion to discourse analysis*. Bloomsbury Companions. London, U.K.: Continuum.
- Jaffe, A., Androutopoulos, J., Sebba, M., & Johnson, S. (Eds.). (2012). *Orthography as social action: Scripts, spelling, identity and power*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Jo Napoli, D, & Lee-Schoenfeld, V. (2010). *Language Matters: A Guide to Everyday Questions About Language (2nd ed.)*. Oxford: Oxford University Press.
- Joseph, J. (2007). *Language and Politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Landau, J. M. & Kellner-Heinkele, B. (2001). *Politics of Language in the Ex-Soviet Muslim States: Azerbaijan, Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Tajikistan*. University of Michigan Press.

- Lewis, G. (1999). *The Turkish language reform: A catastrophic success*. Oxford University Press.
- Malory, B. (2022). Legislative prescriptivism: Exploring the legislative enforcement of minor linguistic variants and its ramifications for consumers and the retail sector. *International Journal of Language and Law*, 11, 36–59.
- Miller, C. (2007). Arabic urban toponyms: Between colonial heritage and postcolonial resistance. In *The Politics of Language in the Arab World*.
- Milroy, L, & Milroy, J. (1999). *Authority in Language: Investigating Standard English*. Routledge.
- Mohammadi, Adel. (2023). *Misconceptions about language*. Sweden: 49books.
- Norman, J. (1988). *Chinese*. Cambridge University Press.
- Piller, I. (2016). *Linguistic Diversity and Social Justice: An Introduction to Applied Sociolinguistics*. Oxford University Press.
- Pinker, S. (1994). *The Language Instinct*. New York: HarperCollins.
- Pinker, S. (2014). *The Sense of Style: The Thinking Person's Guide to Writing in the 21st Century*. New York: Penguin.
- Preston, R.D. (2012). *What's the right way to put words together?* In E.M. Rickerson & B. Hilton (eds.), *The 5 Minute Linguist: Bite-Sized Essays on Language and Languages* (2nd edn.). Equinox Publishing.
- Schechner, R. (2021). Orthography Is Political. *TDR: The Drama Review* 65(1), 208-217.
- Scriver, P. & Hegewald, J. A. B. (2015). *The Future of the City: The Mumbai Reader* 02. Marg Foundation.
- Sebba, M. (2007). *Spelling and society: The culture and politics of orthography around the world*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sims, A. (2025). *The influence of prescriptivism on French verbal defectiveness*. *Linguistics*, 63(2), 110–130.
- Spolsky, B. (2004). *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Švelch, J, & Sherman, T. (2018). I see your garbage: Participatory practices and literacy privilege on 'Grammar Nazi' Facebook pages in different sociolinguistic contexts. *New Media & Society*, 20(7), 2391–2410.
- Telles, E. (2004). *Race in Another America: The Significance of Skin Color in Brazil*. Princeton University Press.
- Thomas, G. (1991). *Linguistic Purism*. London/New York: Longman.
- Traugott, E. C. (2025). *The politics of prescriptivism: One style manual, one century*. *American Speech*, 100(1), 22–51.
- Woods, N. (2006). *Describing Discourse: A Practical Guide to Discourse Analysis*. London.
- Woolard, K. A. (2004). Is the past a foreign country? Time, language origins, and the nation in early modern Spain. *Journal of Linguistic Anthropology*, 14(1), 57–80.
- Yáñez-Bouza, N, Rodríguez-Gil, M. E, & Pérez-Guerra, J. (Eds.). (2024). *New Horizons in Prescriptivism Research*. Multilingual Matters.